

Lia Brad Chisacof

CEL MAI TIMPURIU VOCABULAR ROMÂN-ENGLEZ

Cea mai veche mențiune a țărilor române în Anglia datează din 1592¹ când Ștefan Bogdan, fiul lui Iancu Sasul, primea de la regina Elisabeta I un *laissez-passer*. Același Ștefan Bogdan apărea apoi ca personaj în două piese de teatru timpurii și anume *The Knight of the Burning Pestle* (datând cu aprox. din 1607) de Beaumont și Fletcher², precum și în *The Silent Woman* a lui Ben Johnson (reprezentată prima dată în 1609).

Se presupune că relațiile Regatului Britanic cu țările române s-au intensificat mai ales după Războiul Crimeii³, când au început să apară în Anglia diverse lucrări cuprinzând informații despre o parte a Europei ce prezenta în lumina noilor reșezări un alt fel de interes.

Dintr-un punct de vedere strict lingvistic, o întrebare foarte simplă este când s-au alcătuit primele vocabulare româno-engleze, eventual dicționare bilingve.

Până la aflarea altor surse care să contrazică în sens ascendent propria noastră „descoperire” obiect al articolului de față, pare că primul astfel de lexic datează din 1820, aparține lui William Wilkinson, fost consul britanic la București⁴, și face parte dintr-o lucrare mai mare, intitulată *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia*⁵, lucrare ce are ca motto un fragment ce rezumă starea de instabilitate și incertitudine ce caracteriza Principatele⁶, din binecunoscuta carte a secretarului de la curtea lui Constantin Brâncoveanu, Antonio Maria Del Chiaro, *Revolutione di Walalchia*.

Vocabularul, care e inclus într-un apendice⁷, cuprinde doar șase pagini și este mediat fie de latină, fie de italiană, de greacă sau de turcă.

¹ Vezi Marcu Beza, *Vechi legături cu Anglia*, în *Academia Română, Memoriile secțiunii Literare*, seria III, tomul VIII, Mem. II, București, 1938, p. 1.

² Vezi Henry Baerlein, *The Romanian Scene*, Frederick Muller, Londra, 194, p. 18–19.

³ Denis Deletant, *The Romanian Studies in the UK*, a presentation given at the British Library on Oct. 12, 2006.

⁴ Așa cum ne permite să credem stadiul actual al cercetărilor.

⁵ William Wilkinson, *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia*, Londra, Longman, Hurst, Rees, Orme and Browne, Patternoster – Row, 1820.

⁶ Și anume: „Dobbiamo considerare queste due provincie, Wallachia e Moldavia a guisa di due nave in un marțtempestoso, dove rare volte si gode la tranquillita e la calma”.

⁷ William Wilkinson, *op. cit.*, p. 210.

Este desigur vorba de câteva mostre de română menite a ilustra „derivarea” unor cuvinte românești din cuvinte ale limbilor enumerate mai sus.⁸ Forma cuvintelor românești este una orală⁹, perceptibilă pentru un nevorbitor al românei și pentru cineva care preia atât ortografia engleză, cât și pe cea italiană, familiare lui. Vocala [ă], existentă în engleză dar nenotată în acea limbă cu un semn consacrat, este notată „a”, „e” sau „u” în partea de română a lui Wilkinson. [I] este notat și „ee”, ca în engleză. [Î] e notat ca „i” la inițială și „u” în interiorul cuvintelor. [U] este notat ca în engleză, „oo” sau „ü”. Spre evitarea citirii ca [u], se recurge la umlaut pe al doilea „o” în „boö” (bou). Diftongul [oa] e notat ca „o”. Se păstrează, eventual, ca în franceză, unde marchează altă valoare, notarea „oi” pentru vocalele „o-i” în hiat. În ceea ce privește consoanele, [s] e notat „ss”, [ș] e notat „sc” sau „sh”, [ț] e notat „tz” sau „zz”, [ț] este notată „dz” iar consoana [č] este notată „ci/ce” și „tsh”. [j] este notat „gh”. Wilkinson notează, după modelul italian, un „h” protetic înaintea auxiliarului „a avea”, la pers. a III-a singular.

Se recurge la dublarea consoanelor „t” și „n”, fie după modelul italienei, fie în mod aleatoriu.¹⁰

În prima parte a vocabularului lui Wilkinson, cea în care se identifică cuvinte moștenite din latină și împrumuturi neolatine, există 28 de cuvinte românești din diverse categorii morfologice, date adeseori cu forme corupte¹¹, și anume **Domno*, alăturat lat. *Dominus* și tradus în engleză *Lord*, *Formos*/lat. *Formosus*/engl. *Handsome*, *Massa*/lat. *Mensa*/engl. *Table*, **Cappo*/lat. *Caput*/engl. *Head*, *Venat*/lat. *Venatio*/engl. *Game*, *Vorba*/lat. *Verbum*/engl. *Word*, *Alb*/lat. *Albus*/engl. *White*, *Sunt*/lat. *Sunt*/engl. *I am*, *Lacrimae* (sic)/lat. *Lacrimae*/engl. *Tears*, *Bunn*/lat. *Bonus*/engl. *Good*, *Respuns*/lat. *Responsum*/engl. *Answer*, **Pallatur*/lat. *Palatium*/engl. *Palace*, *Pescator*/lat. *Piscator*/engl. *Fisher*, *Pritshep*/lat. *Percipio*/engl. *I understand*, *Luminar*¹²/lat. *Lume*/engl. *Light*, *Locull*/lat. *Locus*/engl. *Place*, *Dzio*/lat. *Dies*/engl. *Day*, *Degete*/lat. *Digiti*/engl. *Fingers*, *Negro*/lat. *Negrum*/engl. *Black*, *Nushtio*/lat. *Nescio*/engl. *I know not*, **Scamn*/lat. *Scamnum*/engl. *Chair*, **Vitric*/lat. *Vitricus*/engl. *Glass*, *Incep*/lat. *Incipio*/engl. *I begin*, *Ris*/lat. *Ris*/engl. *To laugh*, *Böo*/lat. *Bos*/engl. *An Ox*, *Parinte*/lat. *parens*/engl. *Parents*, *Unde*/lat. *Unde*/engl. *Where*, **Cum*/lat. *Cum*/engl. *With*.

Secțiunea de comparații cu italiana¹³ este cea mai întinsă ca dimensiuni și cuprinde o parte dedicată numeralelor, precum și câteva fraze uzuale. Ea se compune din 63 de cuvinte care nu sunt date în ordine alfabetică și care fac parte din diverse

⁸ Appendix no. 4, Derivation of various words in the Walachian or Moldavian language, from the Latin, Italian, Greek and Turkish, *ibidem*.

⁹ Aceeași e în fapt situația și cu lexemele din celelalte limbi, așa cum vom arăta în continuare.

¹⁰ Așa cum se va vedea mai jos, unde toate cuvintele românești au fost reproduse în forma dată de Wilkinson.

¹¹ Redate de noi în text cu un asterisc înainte.

¹² Aici este o inversiune involuntară cu lexemul latinesc și cu evidente greșeli, puse în evidență de echivalentul englez. Cuvântul la care se gândea Wilkinson era *lumină*.

¹³ Cuprinsă între p. 211 și 214 ale lucrării.

categorii morfologice. Verbele sunt date la infinitivul lung sau la un timp oarecare: *Luna/it.* Luna/engl. Moon, **Firestra/it.* Finestra/engl. Window, *Fier/it.* Ferro/engl. Iron, *Porta/it.* Porta/engl. Door, *Ochi/it.* Ochi/engl. Eyes, *Limba/it.* Lingua/engl. Tongue, *Puine/it.* Pane/engl. Bread, *Appa/it.* Aqua/engl. Water, *Mancare/it.* Manggiare/engl. To eat, *Nopte/it.* Notti/engl. Night, *Muna/it.* Mano/engl. Hand, *Frunte/it.* Fronte/engl. Forehead, *Dintz/it.* Denti/engl. Teeth, *Camascia/it.* Camicia/engl. Shirt, *Bine/it.* Bene/engl. Well, *Ann/it.* Anno/engl. Year, **Acro/it.* Acro/engl. Sour, *Argint/it.* Argento/engl. Silver, *Aur/it.* Oro/engl. Gold, *Peshte/it.* Pesce/engl. Fish, *Naz/it.* Naso/engl. Nose, **Occit/it.* Accento/engl. Vinegar, *Pace /it.* Pace/engl. Peace, *Amavut/it.* Ha avuto/engl. I have had, *Ce fatche/it.* Che fate?/engl. What are you doing?, *Dorm/it.* Dormo/engl. I sleep, *Battut/it.* Battuto/engl. Beaten, *Cal/it.* Cavallo/engl. Horse, *Clappon/it.* Cappone/engl. Capon, *Tsara/it.* Terra/engl. Land, *Dattor/it.* Debitore/engl. Debtor, *Dinderet/it.* Di dietro/engl. Backwards, *Drept/it.* Dritto/engl. Right, *Dreptate/it.* Rectitudine/engl. Rectitude, *Disfacut/it.* Disfatto/engl. Undone, *Morte/it.* Morte/engl. Death, *Greo/it.* Grave/engl. Grave, *Genuchi/it.* Ginschia/engl. Knees, **Cuina/it.* Cucina/engl. Kitchen, *Fericit/it.* Felice/engl. Happy, *Nefericit/it.* Infelice/engl. Unhappy, *Cumper/it.* Comprare/engl. To purchase, *Unire/it.* Unire/engl. To unite, *Vin/it.* Vino/engl. Wine, *Vie/it.* Vigna/engl. Vineyard, **Mio/it.* Mio/engl. Mine, *Cassa/it.* Casa/engl. House, *Miere/it.* Mielle/engl. Honey, *Place/it.* Piace/engl. To please, **Remast/it.* Rimasto/engl. To remain, *Pling/it.* Piango/engl. To weep, *Gustare/it.* Gustare/engl. To taste, *Viatsa/it.* Vita/engl. Life, *Striga/it.* Strilla/engl. To scream, *Stregoaica/it.* Strega/engl. A witch, *Inghietsit/it.* Inghiottito/engl. To swallow, **Agiun/it.* Digiuno/engl. Fasting, *Dulce/it.* Dolce/engl. Sweet, *Amar/it.* Amaro/engl. Bitter, *Musica/it.* Musica/engl. Music, **Fuoc/it.* Fuocco/engl. Fire, *Dulceazza/it.* Dolcezza/engl. Sweet-meats, *Kimpo-lung/it.* Campo-lango/engl. Long-field.

Urmează lista numeralelor până la zece: **uno, doi, *tre, *patro, cintsh, shasse, shapte, *aht, noo, zece.*

Propozițiile¹⁴ sunt câteva și țin de repertoriul religios sau de mediul școlar:

Ce hai scris/it. Cosa hai scritto?/engl. What have you written?

*N hai *faccutto bine/it.* Non hai fatto bene/engl. It was not well done.

Adam parinte al nostro ha peccattuit/it. Adam padrie nostro ha peccato/engl. Our father Adam has sinned.

Christos ha patsit pentro peccattele nostre/it. Christo ha patito per li peccati nostri/engl. Christ has suffered for out sins.

Voi se intra la shola/it. Voglio intrar nella schola/engl. I wish to enter the school.

Ha perdutt viatza/it. Ha perduto la vita/engl. He has lost his life.

Secțiunea care detaliază împrumuturile din greacă (respectiv atât pe cele mediate de slavonă din greaca bizantină, cât și pe cele din neogreacă) cuprinde 27 de cuvinte. Această secțiune evidențiază puținătatea cunoștințelor de greacă ale

¹⁴ Regăsite la p. 213–214.

consulului britanic, pe de-o parte, iar pe de alt parte, chiar și a celor de latină, de vreme ce rom. *Mere* apare ca provenit din gr. Μίλα, ortografiat greșit. Exemplele conținute dau astfel măsura necunoașterii limbii române.

Cuvintele românești din această penultimă listă sunt:

Pajoss/gr. πεζός¹⁵/engl. Pedestrian

Sindrofia/gr. συνδροφία¹⁶/engl. Company

Daskal/gr. δάσκαλος/engl. Tutor, or rather school-master

Affanisit/gr. αφανισμένος/engl. Ruined

Ha costissit/gr. εκότισεν/engl. The cost in a purchase

Peristassis/gr. περίστασις/engl. Circumstance

Ifos/gr. ύφος/engl. Arrogance

Procopsit/gr. *προκομένος¹⁷/engl. a clever man

Pnevma/gr. πνεύμα/engl. Wit

Katandissit¹⁸/gr. κατανδισμένος/engl. reduced in circumstances

Droom/gr. δρόμος/engl. Road

*M'am aposessit¹⁹/gr. απόρεσα/engl. I was astonished

Zahar/gr. ζάχαρι/engl. Sugar

Pethepsit/gr. *πεδευμένος/engl. Punished

*Kindin/gr. κίνδυνο²⁰/engl. Risk of danger

Periorissit/gr. περιορισμένος/engl. Engaged²¹

Thiazeeon/gr. *διαζίω²²/engl. Act of divorce

Yeftin/gr. φθινό/engl. Cheap

Tropos/gr. τρόπος/engl. means

Mere/gr. μήλα²³/engl. Apples

Ipokeemen/gr. *υποκίμενος²⁴/engl. An individual

Thiathisis/gr. *διάθισις²⁵/engl. a strong desire

Proerisis/gr. *προέρισις²⁶/engl. Inclination

Simandicos/gr. σημαντικός²⁷/engl. a person of note

¹⁵ Etimologie complet greșită, în română având adverb cu prepoziție iar în greacă un adjectiv.

¹⁶ Corect: συνδροφία.

¹⁷ Corect: προκομμένος.

¹⁸ Adjectiv derivat din vb. catandisi < gr. καταντώ (în L. Galdi, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain a l'époque des Phanariotes*, ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟΝ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ, Budapesta, 1939, p. 160).

¹⁹ Nu există nici în DA și nici în L. Galdi, *op. cit.*

²⁰ Corect: κίνδυνο. În rom. a existat doar verbul *chindinefsi* (vezi L. Galdi, *op. cit.*, p. 164).

²¹ Sensul împrumutului din rom. mai degrabă „limitat, forțat”.

²² Corect: διαζύγιον.

²³ Corect: μήλα.

²⁴ Corect: υποκείμενος.

²⁵ Corect: διάθεσις.

²⁶ Corect: προαίρεσις (vezi L. Galdi, *op. cit.*, p. 237).

²⁷ Corect: σημαντικός.

Stare/gr. *στάσιμον²⁸/engl. State or situation

Kivernisis/gr. *κιβέρνησις²⁹/engl. a living

De remarcat, în această secțiune, că dentalele [δ] și [θ] par a se fi pronunțat.

Împrumuturile enumerate din turcă sunt foarte puține (9) :

Perde/tc. *Perdé*/engl. Curtain

Duckian/tc. *Duckian*/engl. Shop

Chisme/tc. *Chismé*³⁰/engl. Boots

Paputsh/tc. *Paputsh*³¹/engl. Shoes

Chiorap/tc. *Chiorap*/engl. Stockings

Shapka /tc. *Shapka*³²/engl. Hat

Ocka/tc. *Ocka*/engl. an Oke (weight)

Dram/tc. *Dram*/engl. a Dram

*Massalla*³³/tc. *Mashalla*/engl. a Flambeau

Chiar dacă marcat de amatorism, vocabularul descris mai sus marca în linii mari profilul romanic al românei, ca și împrumuturile cele mai caracteristice pentru secolele al XVII-lea – al XIX-lea, constituindu-se într-un document informativ mai degrabă corect pentru publicul englez, căruia i-a fost accesibil ca parte a lucrării menționate la început. Dacă am merge cu o curiozitate logică până la capăt, întrebându-ne câtor cititori le puteau parveni exemplare din lucrarea lui Wilkinson, atunci trebuie să amintim faptul că, înainte cu mai bine de douăzeci de ani, editura Longman, cea care îi publica fostului consul cartea, avusese tiraje record (la o gramatică de engleză) de 40.000 de exemplare.

BIBLIOGRAFIE

Baerlein, Henry, *The Romanian Scene*, Frederick Muller, Londra, 1945.

Beza, Marcu, *Vechi legături cu Anglia*, în *Academia Română, Memoriile secțiunii literare, seria III, tomul VIII, Mem. II, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, Depozitul general, Cartea Românească, București, 1938.*

Deletant, Denis, *The Romanian Studies in the UK*, A presentation given at the British Library on Oct. 12, 2006.

Galdi, L. *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des Phanariotes*, Πανεπιστημιακών Ινστιτούτων Ελληνικής Φιλολογίας, Budapesta, 1939.

²⁸ Etimologie complet greșită, cuvântul rom. fiind un nume < mlat. *Stare*, iar cuvântul gr. un adj. < v. gr. *στέκομαι*. Echivalentul gr. al lui *stare* e *στάσις*.

²⁹ Corect: *κυβέρνησις*.

³⁰ De fapt, din mg.

³¹ De fapt, cuvântul are etimologie multiplă, celei tc. adăugându-i-se cea mg. (vezi *Mic Dicționar Academic*, Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Mi-Z, București, 2010, *sub voce*).

³² Altă etimologie greșită, v. *MDA*, *sub voce*.

³³ În fapt, împrumut prin gr. *μασαλάς*.

Mic Dicționar Academic, MDA, Academia Română. Institutul de Lingvistică Iorgu Iordan – Al. Rosetti, Mi-Z, București, 2010.

Wilkinson, William, *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia*, Londra, Longman, Hurst, Rees, Orme and Browne, Patternoster-Row, 1820.

THE FIRST ROMANIAN-ENGLISH VOCABULARY

(Abstract)

The present article consists in the description of what seems to be in the present state of research the first Romanian-English (mediated by Latin, Italian, Modern Greek and Turkish) vocabulary. This is part of a lengthier work called *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia*, published in London in 1820 by a former consul of the British Empire in Bucharest called William Wilkinson. Even if the lexemes are few in number and the author was no expert in languages, it still is correct in point of giving the right idea of the Latin origin of Romanian and of some of its most frequent loan-words in the 17th–19th centuries.

Cuvinte-cheie: limba română ca limbă romanică, împrumuturi esențiale din secolele XVIII–XIX în limba română.

Keywords: The Romanian language, a Romance language, the essential loan-words of Romanian in the 18th–19th cent.

*Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române,
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*